

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Оксана ГРИТЕНКО

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання національної безпеки набули пріоритетного значення у зв'язку з воєнною агресією проти України, трансформацією гібридних загроз та розвитком кіберпростору. Сучасні наукові дослідження свідчать про активну розробку проблематики понятійного апарату у сфері національної безпеки, зокрема співвідношення категорій «національна безпека», «державна безпека», «громадська безпека» та «воєнна безпека». Актуалізація цієї тематики зумовлена збройною агресією проти України, трансформацією гібридних загроз та розвитком кіберпростору, що вимагає чіткого теоретико-правового розмежування відповідних дефініцій. Так, серед інших досліджень варто зазначити праці О. Г. Турченка та Ю. І. Груценка, в роботі яких наголошується на поліваріантності визначення понять «національна безпека» і «державна безпека» та відсутності єдиного підходу до їх співвідношення. Вчені обґрунтовують, що державна безпека є складовою національної безпеки, однак у науковій традиції ці категорії нерідко ототожнюються або розглядаються через різні методологічні призми [15]. У колективній монографії «Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади» за загальною редакцією О. П. Дзьобаня здійснено комплексний філософсько-правовий аналіз феномену національної безпеки, визначено її структуру та принципи функціонування, а також підкреслюється міждисциплінарний характер цієї категорії та необхідність системного підходу до її нормативного закріплення [11]. У працях О. С. Власюка національна безпека розглядається в контексті еволюції внутрішньополітичних процесів в Україні. Дослідник акцентує увагу на взаємозв'язку політичної стабільності, державного управління та безпекових механізмів, що формують зміст поняття національної безпеки [3]. Проблеми теоретичного визначення «безпеки держави» в умовах сучасних викликів аналізують В. П. Павленко, К. Заєць та Ю. Муравська. Автори звертають увагу на нечіткість термінологічного апарату у законодавстві та пропонують уточнення змісту категорії «державна безпека» як правової конструкції [13]. В. Волощук національну безпеку розглядає як інструмент збереження української державності, що поєднує правові, політичні та інституційні механізми захисту суверенітету. Дослідник підкреслює її стратегічний характер та інтегративну функцію [4]. Окрему увагу формуванню понять «державна безпека» і «національна безпека» приділяє В. Баліцький, який простежує історичну еволюцію цих категорій у правовій системі України та доводить поступове розширення змісту поняття національної безпеки [2]. Б. Мельник та Н. Фігель систематизували основні наукові підходи до розуміння поняття «національна безпека» – державницький, соціоцентричний, комплексний та функціональний. Автори зазначають, що відсутність єдиної дефініції ускладнює формування узгодженої безпекової політики [9].

Окрім зазначеного, сучасний етап розвитку кримінально-правової науки в Україні характеризується активізацією досліджень, присвячених проблемам кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, що зосереджені у Розділі І Особливої частини Кримінального кодексу України. Потреба в науковому осмисленні зумовлена суттєвими законодавчими змінами після 2014 року та особливо після 2022 року, пов'язаними із запровадженням нових складів кримінальних правопорушень (зокрема

колабораційної діяльності) та уточненням традиційних конструкцій державної зради й диверсії. Так, у практичному посібнику «Злочинна колаборація в умовах збройної агресії» за ред. В. В. Малюка здійснено комплексний аналіз ознак колабораційної діяльності, надано рекомендації щодо її відмежування від суміжних складів злочинів, насамперед державної зради [6]. М. А. Рубашенко та Р. О. Мовчан досліджують підходи до конструювання норм про злочини проти державної безпеки в проєкті нового КК України. Вчені звертають увагу на необхідність чіткішого визначення безпосереднього об'єкта посягання та узгодження термінології з положеннями спеціального безпекового законодавства [14]. Проблематика розмежування державної зради та колабораційної діяльності є однією з центральних у сучасній доктрині. Окремі вчені аналізують особливості суб'єктивної сторони цих складів злочинів, акцентуючи на складнощях доведення умислу, спрямованого на шкоду суверенітетові чи територіальній цілісності держави [8; 1]. К. Ю. Гончаренко порушує питання конкуренції норм і проблеми альтернативної кваліфікації, що виникають у практиці, особливо в умовах тимчасової окупації окремих територій [5]. О. О. Книженко детально досліджує критерії відмежування державної зради від колабораційної діяльності, пропонуючи орієнтири для правозастосування з урахуванням характеру взаємодії особи з державою-агресором, форми співпраці та спрямованості умислу [7].

Починаючи з 2014 року, а особливо після 2022 року, в кримінальному законодавстві відбулися значні зміни, спрямовані на боротьбу з колабораціонізмом, кіберзлочинністю, інформаційними кримінальними правопорушеннями та фінансуванням діяльності проти держави. У сучасній правовій доктрині активно аналізується доцільність запровадження нових складів злочинів та їх відповідність основоположним принципам законності й пропорційності. Так, колабораційну діяльність розглядають як складову системи забезпечення національної безпеки. Науковці аналізують нові кримінально-правові механізми протидії співпраці з державою-агресором, підкреслюючи їх значення в умовах воєнного стану. Водночас звертається увага на необхідність узгодження кримінально-правових засобів із конституційними гарантіями прав і свобод людини [10]. Досліджується також інформаційний колабораціонізм, вчені акцентують увагу на проблемах тлумачення та застосування відповідних кримінально-правових норм. Так, зокрема, Н. В. Нетеса звертає увагу на складність розмежування караної інформаційної діяльності та реалізації свободи слова, а також на ризики надмірно широкого трактування диспозицій статей, що може порушувати принцип правової визначеності [12]. Науковцями також приділяється увага окремим напрямкам протидії колабораційній діяльності в контексті євроінтеграційних процесів. В. В. Шабалистий, В. С. Березняк, Р. А. Каторкін аналізують відповідність нових кримінально-правових заборон міжнародним стандартам, зокрема принципам законності, пропорційності та правової визначеності, наголошуючи на необхідності гармонізації національного законодавства з європейськими підходами [16].

Отже, сучасні наукові дослідження у сфері захисту національної безпеки в межах КК України характеризуються переосмисленням базових понять і вдосконаленням підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки в умовах воєнної та гібридної агресії. Водночас зберігається термінологічна й методологічна неоднорідність, що зумовлює потребу у формуванні узгодженої доктринальної позиції для забезпечення єдності правозастосування та дотримання принципів правової держави.

1. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово національної школи суддів України*, 2021. № 4 (37). С. 56–68.
2. Баліцький В. Формування понять «державна безпека» і «національна безпека» в Україні. *Літопис Волині*, (30), 218-222.
3. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. К. : НІСД, 2016. 528 с.
4. Волощук В. Національна безпека як інструмент збереження української державності. *Актуальні проблеми правознавства*. № 2 (2024). С. 111-117.
5. Гончаренко К. Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2022. Вип. 36. С. 137-142.
6. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. поради з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
7. Книженко О. О. Відмежування державної зради від колабораційної діяльності. *Національна безпека: право та економіка*. № 1. 2024. С. 22-30.
8. Корогод С. В. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Том 4 № 91.

2025. С. 100-105.

9. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 2 (30), 2021. С. 68-72.*

10. Мороз С. А., Мороз В. М., Помаза-Пономаренко А. Л. Протидія колабораційній діяльності як складова забезпечення національної безпеки України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 3, 2025. С. 41-45.

11. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с.

12. Нетеса Н.В. Інформаційний колабораціонізм: проблемні аспекти тлумачення та застосування кримінально-правових. *Інформація і право*. № 4(51)/2024. С. 220-232.

13. Павленко В. П., Засць К., Муравська Ю. Щодо визначення поняття «безпека держави»: проблеми теорії та практики у сучасних умовах України. *Нове українське право*. № 3 (2022). С. 103-110.

14. Рубашенко М. А., Мовчан Р. О. Кримінальні правопорушення проти державної безпеки в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 328-341.

15. Турченко О. Г. Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. (Лют. 2024), С. 66-74.

16. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності // Правове забезпечення євроінтеграції: загальноправовий та галузевий аспекти : кол. монографія. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. С. 79–102.

Максим КАЛАТУП

старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
дослідження проблем забезпечення прав
осіб, які постраждали від війни,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор

**ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Війна, яка розгорнулася на території України, є новим викликом не тільки для нашої нації, яка кожен день виборює своє право на незалежність, але і правової системи, яка була зовсім не готова до такого. В цьому контексті важливе місце займає кримінально-правова політика та відповідні законодавчі ініціативи і внесені зміни, як-от своєрідна ревізія норм Кримінального кодексу країни (далі – КК України), що потребує детального вивчення.

По-перше, слід згадати проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) № 5144 [2], яким було передбачено доповнення Кримінального кодексу України статтею 111-1 КК України. З аналізу вищезгаданої статті випливає, що відносно ст. 111 КК України вона є привілейованою нормою. Суб'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути лише громадяни України. При цьому, як вбачається з практики, вчинення може мати вимушений характер та не заподіювати шкоди державі. Тому переконані, що логічним буде доповнення вказівкою на умисність діяння, або ж у ч. 9 ст. 111-1 КК слід розмежувати примусовий характер таких діянь та особливий вид звільнення від відповідальності на підставі того, що воно не заподіює шкоди державі.

Не менш важливим, на наш погляд, є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [4], що є очікуваним, проте такі зміни повинні бути загальнозрозумілими, оскільки, на думку деяких громадян, санкції ст. 432 КК України можуть призвести до самосуду над «мародерами». Зокрема, мародерство не є ні крадіжкою, ні грабежем, ні розбоям. Однак саме в умовах воєнного стану під «мародерством» розуміється крадіжка, вчинена не лише на полі бою, але й на інших територіях під час воєнного стану. Як наслідок, внесення таких змін призвело до складності у відмежуванні цього діяння від інших правопорушень проти власності.